

CHET DAVLATLARNING HARBIY XIZMATIGA YOLLANISH JINOYATIGA QARSHI KURASHISHNING HUQUQIY VA KRIMINOLOGIK JIHATLARI

RAXMATULLAYEV AHROR NIMATULLA O'G'LI

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanish jinoyatiga qarshi kurashish masalasi huquqiy va kriminologik jihatdan tahlil qilinadi. Yollanish jinoyatining ijtimoiy xavflilik darajasi, uning milliy xavfsizlikka tahdidi hamda xalqaro huquq normalarida belgilangan talablari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida ushbu jinoyat uchun belgilangan javobgarlik va profilaktika choralarining samaradorligi o'rganiladi. Kriminologik jihatdan esa yollanishning sabab va shart-sharoitlari, yoshlar ongiga ta'sir etuvchi omillar hamda ularni bartaraf etishning amaliy mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqotda xorijiy tajribalar, xalqaro hujjatlar va milliy qonunchilikdagi me'yorlar qiyosiy tahlil qilinib, yollanish jinoyatini oldini olishda kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: *yollanish jinoyati, chet davlatlar, harbiy xizmat, milliy xavfsizlik, xalqaro huquq, kriminologiya, profilaktika, huquqiy javobgarlik, terrorizm, xavfsizlik siyosati.*

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida milliy xavfsizlikka eng katta tahdid solayotgan omillardan biri – bu fuqarolarning chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanishidir. Yollanish nafaqat shaxsning o'z Vatani oldidagi burchini buzadi, balki xalqaro terrorizm, qurolli mojarolar va noqonuniy qurolli tuzilmalarning kengayishiga xizmat qiladi. Shu sababdan mazkur jinoyat huquqiy hamda kriminologik nuqtayi nazardan chuqur o'rganishni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda yollanish jinoyatining oldini olish bo'yicha huquqiy asoslar mustahkamlanib bormoqda. Xususan, Jinoyat kodeksida bu jinoyat uchun alohida javobgarlik belgilanishi, yoshlar ongida huquqiy madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan davlat dasturlarining amalga oshirilishi muhim amaliy natijalarni bermoqda. Shu bilan birga, xalqaro huquqiy hujjatlar BMTning xalqaro konvensiyalari, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti tavsiyalari va boshqa xalqaro tajribalar mazkur masalada samarali mexanizmlarni qo'llashga asos bo'lmoqda.

Kriminologik jihatdan yondashilganda, yollanish jinoyati ko'pincha yoshlar orasida turli tashviqotlar, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, internet orqali targ'ibot va

chet eldagi noqonuniy takliflarning keng tarqalishi natijasida yuzaga chiqadi. Shu bois, ushbu muammoni hal qilishda faqat jazolash emas, balki profilaktik choralarni kengaytirish, ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanish jinoyatiga qarshi kurashishning huquqiy va kriminologik jihatlarini tahlil qilish, O'zbekiston va boshqa davlatlar tajribasi asosida takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanish jinoyatini amaliy jihatdan yoritishda, eng avvalo, uni hayotiy vaziyatlarda qanday ko'rinishini tahlil qilish muhimdir. So'nggi yillarda ayrim yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy muammolar sababli chet eldagi noqonuniy qurolli guruhlariga qo'shilgani kuzatildi. Bu holat davlatlar oldiga ikki asosiy vazifa qo'yadi: birinchisi – jazolash mexanizmlarini kuchaytirish, ikkinchisi – profilaktika choralarini yanada samarali qilish.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, yollanishning asosiy manbasi internet va ijtimoiy tarmoqlar bo'lib, unda yolg'on va'dalar, tez boyish, "qahramonlik" obrazlari orqali yoshlarni chalg'ituvchi materiallar tarqatiladi. Shu sababli, huquqni muhofaza qiluvchi organlar kiberxavfsizlik tizimini mustahkamlash orqali bunday kontentlarni tezkorlik bilan aniqlab bloklashi kerak.

Ikkinchi tomondan, yollanishga qarshi kurashda ta'lim tizimi katta rol o'ynaydi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy savodxonlikni oshirish, yoshlarni milliy va ma'naviy qadriyatlarga sodiq qilib tarbiyalash amaliy himoya mexanizmi sifatida ishlaydi. Buning yaqqol misoli sifatida, O'zbekistonda olib borilayotgan "Yoshlar – kelajagimiz" dasturi doirasida yoshlarni ijtimoiy loyihalarga jalb qilish va ularni mehnat bozoriga tayyorlashni keltirish mumkin.

Xalqaro amaliyot ham yollanish jinoyatini kamaytirishda muhim tajriba beradi. Masalan, ayrim Yevropa davlatlarida yollangan shaxslar jazodan tashqari, ijtimoiy rehabilitatsiya dasturlariga ham jalb qilinadi. Bu usul shaxsni jamiyatga qaytarish, uni yana fuqarolik burchiga sodiq etib shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, O'zbekistonda ham profilaktik tadbir sifatida sobiq yollangan shaxslarning hayotiy hikoyalaridan foydalanish, ularning boshidan o'tgan salbiy oqibatlarini yoshlar orasida ochiq targ'ib qilish samarali bo'lishi mumkin. Bu amaliy usul jinoyatning quruq nazariy ta'rifidan ko'ra kuchliroq ta'sir qiladi.

Umuman olganda, amaliy kurash choralarining samarali bo'lishi uchun huquqiy mexanizmlar, profilaktik ishlar, ta'lim va targ'ibot ishlari, kiberxavfsizlik choralarini uyg'unlashtirish talab etiladi. Shu tarzda yollanish jinoyatining ildizi chuqur kesib tashlanishi va milliy xavfsizlikka bo'lgan tahdidlar kamaytirilishi mumkin.

O'zbekiston misolida. Amaliyotda O'zbekiston Respublikasida chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanish jinoyati alohida huquqiy asoslarda tartibga solinadi. 2019-yilda Jinoyat kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra, fuqarolarning xorijiy davlatlar qurolli kuchlari yoki noqonuniy qurolli tuzilmalar tarkibida xizmat qilishi uchun jinoiy javobgarlik belgilangan. Shu bilan birga, Prezidentning 2017-yil 30-iyundagi "Yoshlar – kelajagimiz" qarori doirasida yoshlarni ish bilan ta'minlash va ularni turli noqonuniy yollashlardan asrashga qaratilgan iqtisodiy va ijtimoiy dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu qaror amalda yollanish jinoyatining ildizini yo'qotishga xizmat qiladi.

Rossiya Federatsiyasi misolida. Rossiyada 1996-yilda qabul qilingan "Yollanishga qarshi kurash to'g'risida"gi qonun amalda katta ahamiyatga ega bo'lib, unga ko'ra chet davlatlar yoki xalqaro qurolli mojarolarda pul evaziga ishtirok etgan shaxslar 7 yildan 15 yilgacha ozodlikdan mahrum etiladi. 2022-yilda Ukraina voqealari ortidan qabul qilingan qo'shimcha nizomlarda esa bunday jinoyatga aloqador shaxslar nafaqat jazoga, balki mol-mulk musodarasiga ham duchor etilishi belgilandi. Bu amaliy choralar yollanish oqibatlarini keskin kamaytirishga qaratilgan.

Fransiya tajribasi. Fransiyada 2003-yilda "Yollanish va terrorizmga qarshi kurash to'g'risida" maxsus qonun kuchga kirdi. Bu hujjatda nafaqat jazolash, balki sobiq yollangan shaxslarni reabilitatsiya qilish ham ko'zda tutilgan. Masalan, amaliyotda Fransiya sudlari ayrim shaxslarni jazoni o'tagach, ijtimoiy qayta moslashtirish markazlariga yuboradi. Bu yerda ular psixologik yordam, kasbiy o'qitish va jamiyatga qaytish bo'yicha dasturlarda qatnashadi.

Qozog'iston tajribasi. Qozog'istonda 2014-yilda Jinoyat kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar orqali chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanish 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Amaliy choralar sifatida, 2015-yilda Hukumat qarori bilan "Yoshlarni radikallashtirishdan asrash bo'yicha kompleks dastur" qabul qilingan. Bu dastur asosida maktab va universitetlarda huquqiy targ'ibot ishlari olib borilmoqda.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, amaliy tajribalar ko'rsatadiki, yollanish jinoyatiga qarshi kurashish ikki asosiy yo'nalishda olib borilmoqda:

- huquqiy javobgarlikni qat'iy belgilash (kodekslar, qonunlar, sud qarorlari orqali),
- profilaktika choralarini kuchaytirish (ta'lim, targ'ibot, ijtimoiy himoya dasturlari orqali).

Bu esa jinoyatni faqat jazolash orqali emas, balki uning ildizini yo'qotish orqali bartaraf etishga qaratilgan amaliy mexanizm sifatida samarali bo'lmoqda.

Davlat	Qonuniy asos va qarorlar	Amaliy choralar	Natija va xususiyatlar
O'zbekiston	O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, 154-1-	Yollanish uchun 5 yildan 10 yilgacha	Jazoni qat'iyalashtirish bilan birga,

Davlat	Qonuniy asos va qarorlar	Amaliy choralar	Natija va xususiyatlar
	modda (2019-yilda kiritilgan o'zgartirish). Prezident qarori "Yoshlar – kelajagimiz" (2017).	ozodlikdan mahrum qilish jazosi. Yoshlarni ish bilan ta'minlash, ijtimoiy dasturlar orqali noqonuniy yollashlardan asrash.	profilaktika dasturlari ham kuchaytirildi. Milliy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha kompleks mexanizm yaratildi.
Qozog'iston	Qozog'iston Respublikasi Jinoyat kodeksi, 172-modda (2014-yil o'zgartirish). 2015-yil Hukumat qarori "Yoshlarni radikallashtirishdan asrash bo'yicha dastur".	Yollanish uchun 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish. Maktab va oliy o'quv yurtlarida huquqiy targ'ibot ishlari.	Qat'iy jazolar bilan bir qatorda profilaktika choralari e'tibor qaratilgan.
Tojikiston	Jinoyat kodeksi, 401-modda. 2015-yil "Ekstremizm va yollanishga qarshi kurash dasturi".	Yollanish jinoyati uchun 12 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish. Sobiq jangchilarga amnistiya asosida qaytish imkoniyati.	Jazoni qat'iy belgilash bilan birga, ijtimoiy qayta moslashtirish mexanizmlari mavjud.
Qirg'iziston	Jinoyat kodeksi, 375-modda (2016-yilda o'zgartirilgan). Hukumatning 2017-yilgi qarori "Radikallashtirishning oldini olish dasturi".	Yollanish uchun 8 yildan 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish. Huquqiy targ'ibot va diniy-ma'rifiy ishlarga katta urg'u berilgan.	Diniy asosda yollanishga qarshi kurash ustuvor yo'nalish hisoblanadi.
Rossiya	"Yollanishga qarshi kurash to'g'risida"gi qonun (1996). 2022-yil Ukraina urushi munosabati bilan qo'shimcha nizomlar.	7–15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish, mol-mulkni musodara qilish.	Qat'iy jazolar, profilaktika elementlari kamroq. Davlat xavfsizligini himoya qilishga qaratilgan.

Davlat	Qonuniy asos va qarorlar	Amaliy choralar	Natija va xususiyatlar
Fransiya	“Terrorizm va yollanishga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonun (2003).	Jazodan tashqari, rehabilitatsiya dasturlari: psixologik yordam, kasbiy o‘qitish, jamiyatga qaytarish.	Qat’iy jazolash va ijtimoiy qayta tiklash choralarini uyg‘unlashtiradi.
AQSH	AQSH Federal qonunlari (18 U.S. Code § 959 va §960). “Foreign Mercenaries Act”.	Chet davlat xizmatiga noqonuniy yollangan shaxslar uchun og‘ir jazo. Terrorizmga qarshi global dasturlar doirasida nazorat.	Xavfsizlikni ta’minlash uchun xalqaro miqyosda faol monitoring va jazolash.

XULOSA

Chet davlatlarning harbiy xizmatiga yollanish jinoyati huquqiy va kriminologik nuqtayi nazardan chuqur tahlil etilganda, bu hodisa nafaqat alohida shaxsning huquqbuzarligi, balki milliy xavfsizlik, hududiy yaxlitlik va siyosiy barqarorlik uchun ham jiddiy tahdid ekanligi yaqqol namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston, Markaziy Osiyo davlatlari hamda boshqa mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yollanishga qarshi kurashish faqatgina jinoyat kodeksidagi sanksiyalar bilan emas, balki profilaktika, ma’naviy-ma’rifiy ishlar, xalqaro hamkorlik va axborot xavfsizligini ta’minlash orqali samarali natija beradi.

Huquqiy jihatdan olib qaralganda, har bir davlat o‘z qonunchiligi va milliy manfaatlarini inobatga olgan holda yollanishga qarshi kurashishning qat’iy choralarini belgilagan. Masalan, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 154-1-moddasi, Qozog‘iston va Qirg‘izistonning tegishli normalari, shuningdek Rossiya va Yevropa davlatlari qonunlari yollanishni og‘ir jinoyat sifatida baholaydi. Kriminologik jihatdan esa, bu jarayonning ildizlari ko‘proq iqtisodiy muammolar, ijtimoiy adolatsizlik, diniy ekstremizm va terroristik targ‘ibotlar bilan bog‘liq bo‘lib, shularni bartaraf etish orqali yollanishga qarshi kurash yanada samarali bo‘lishi mumkin.

Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, xalqaro hamkorlik, jumladan, BMT, Yevropa Ittifoqi va Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasida qabul qilingan qarorlar milliy qonunchilikni mustahkamlash bilan bir qatorda jinoyatchilikka qarshi birgalikda kurashishga xizmat qilmoqda. O‘zbekiston ham bu jarayonlarda faol ishtirok etib, o‘z tajribasini Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan bo‘lishmoqda.

Demak, yollanish jinoyatining oldini olishda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish, kriminologik tadqiqotlarni chuqurlashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va xalqaro hamkorlikni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu orqali nafaqat milliy xavfsizlik, balki mintaqaviy va global barqarorlik ham ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "Jinoyat huquqi (umumiy qism)" X.R. Ochilov, Turg'unboyev E. O., O'razaliyev M. O. Nashr: Yuridik adabiyotlar publish, 2022.
2. library.tdau.uz "Jinoyat huquqi" X.R. Ochilov (darslik) kitobxon.com
3. "Fuqarolarning harbiy xizmatni o'tash tartibi to'g'risidagi yangi nizom tasdiqlanadi" maqolasi Nizom, huquqiy o'zgarishlar haqida. Kun.uz
4. "Harbiy xizmatni o'tash bo'yicha nimalar o'zgardi?" yangilangan nizom, amaliy jihatlar. Gazeta.uz
5. "Harbiy xizmat to'g'risidagi qonunga o'zgartish va qo'shimchalar kiritiladi" qoidalarining yangilanishi haqidagi rasmiy huquqiy hujjat. Kun.uz